

Rovnováha moci – genealogie koncepce

Jiří Šedivý

„Za nejpravdivější důvod, i když se o něm nejméně mluví, považují vzrůst athénské moci, který vyvolal u Lakedaimoňanů takové obavy, že je dohnaly k válce.“

Thukydides o příčinách Peloponéské války (konec 5. st. př. n. l.)¹

„Now Europe's balanc'd neither side prevails; For nothing's left in either of the scales.“

Alexander Pope v básni *The Balance of Europe* (1715)²

„Rovnováha moci je chiméra! Není to klam, omyl či podvod – je to nepopsané, nepopsatelné, nepochopitelné nic; pouhá slova, nepřinášející do vědomí ideje, nýbrž zvuky...“

Richard Cobden (1867)³

„Vůdce Ameriky budou v příštím století muset pro svou veřejnost zformulovat koncepci národního zájmu a vysvětlit, jak bude tato koncepce naplňována – v Evropě a v Asii – udržováním rovnováhy moci.“

Henry Kissinger (1994)⁴

Snad žádná jiná koncepce z oblasti politického myšlení o mezinárodních vztazích nevyvolávala opakovaně a navíc ve srovnatelném historickém záběru tak rozporné názory jako *rovnováha moci*.⁵ Bývá oslavována (Alexander Pope v básni reagující na uzavření utrechtského míru, první evropské smlouvy výslovně se zmiňující o rovnováze moci), zatracována (liberální ekonom Richard Cobden), implicitně užívána jako chladná analytická kategorie při hledání příčin konfliktu (historik Thukydides), či používána jako organizační princip vizí globálního řádu budoucnosti (státník a politolog Henry Kissinger). Rovnováha moci se v průběhu zaznamenané historie lidstva objevuje či bývá nalézána v různorodých kulturních a civilizačních kontextech a historických situacích. Podobně rozmanité a rozkolísané je pak nevyhnutelně též její vnímání, chápání, interpretace a aplikace. To vše je nejspíše způsobeno tím, že – jak tvrdí Inis L. Claude – hlavní potíží pojmu mocenská rovnováha není jeho významová prázdnota (o čemž byl přesvědčen např. Richard Cobden), ale naopak skutečnost, že se na něj váže příliš mnoho významů.⁶

V této souvislosti nejčastěji citovaný Ernst B. Haas jich našel osm:

- I. jakékoli rozložení moci,
- II. rovnovážné rozložení moci (pro tuto situaci budeme nadále používat pojem *ekvilibrium*),
- III. hegemonie či směřování k hegemonii,
- IV. mír a stabilita prostřednictvím koncertu mocností,
- V. nestabilita a válka,
- VI. mocenská politika v obecném slova smyslu,
- VII. univerzální zákon historie,
- VIII. návod pro praktickou politiku.⁷

Pojem rovnováha moci nalézáme v odborné literatuře a publicistice nejčastěji ve vazbě s termíny, jako jsou *teorie, doktrína, koncepce, metoda, princip, logika, zákon, politika, systém, struktura, mechanismus, funkce*. A jistě by nebylo těžké nalézt řadu dalších. Pestrost těchto vazeb naznačuje proměnlivost funkčního obsahu pojmu; může sloužit jako deskriptivní pomůcka, rámec pro analýzu, heuristický model, preskriptivní kritérium či normativní měřítko. Chceme-li se dobrat pochopení podstaty pojmu a proměn jeho obsahu, nezbyvá než se obrátit do minulosti, nalézt kořeny a vystopovat genealogii koncepce rovnováhy moci. Na takto vytvořeném základě pak snáze pochopíme souvislosti tematizace a kritiky tohoto pojmu v politickém myšlení XX. století.

Zakladatelé realismu⁸ a rovnováha moci

Historie Peloponéské války řeckého historika Thukydidy (žil ve druhé polovině 5. st. př. n. l.) je v západním kulturním kontextu považována za vůbec první pojednání o politickém rozhodování v mezinárodních vztazích. Pro zdůrazňování moci jako hlavního měřítka, nástroje a cíle vztahů mezi státy (o čemž se však – jak sám autor říká – „mluví nejméně“) je Thukydidés pokládán za zakladatele tradice politického realismu, konkrétně alianční teorie a teorie přirozeného stavu (v současné literatuře je na místě hobbesovsky chápaného pojmu přirozený stav používán pojem *anarchie*) v mezinárodních vztazích.⁹

V Thukydidově případě nelze v žádném případě hovořit o ucelené teorii. Bezpochyby je však toto dílo dokladem existence koncepčního myšlení o rovnováze moci. Dílo je narativní historií, která je nicméně podložena tezí mocenské politiky (*realpolitika*). Kenneth Waltz nalézá v Thukydidovi „předběžný nástin“ koncepce rovnováhy moci a dodává, že „zatímco *Realpolitik* je metoda, *politika rovnováhy* [moci – pozn. aut.] je jejím obsahem a podmínkou jejího fungování“.¹⁰ O rovnováze moci (v případě českého překladu ovšem síly) jako o politické metodě pak Thukydidés výslovně hovoří v VIII. knize své historie (odstavce 56–58), kde popisuje politiku perského satrapy Tissaferna, který – „protože chtěl udržovat mezi Řeky rovnováhu sil“ – uzavřel smlouvy s oběma válčícími stranami.

O dvě stě let později a ve zcela jiném kulturním kontextu roztržil a nově syntetizoval indický bráhma Kautilja ve spisu *Arthašástra* (politická věda) dosavadní roztržštěnou politickou literaturu hindské jazykové oblasti. Kniha *Arthašástra* bývá přirovnávána k Machiavelliho *Vladaři*. Podobnost nespočívá jen v návodnosti obou děl, ale také v jejich duchu ryzí *realpolitiky*. Hlavním cílem panovníka – jak učí Kautilja – je zachování a zvětšení státu. Lidé jsou od přírody špatní, proto je funkcí státu zabránit anarchii; vládce pak musí zajistit jeho přežití a územní růst. Aby toho docílil, měl by být připraven neustále a bezskrupulózně vytvářet a přeskupovat aliance, a to podle základního principu vztahů mezi státy – „*soused mého souseda je mým spojencem*“.¹¹ Kautilja pojem rovnováha moci výslovně neužívá a neměl ani vliv na vývoj západní tradice politického realismu. Nicméně Seabury jej právem zařadil do čítanky *Balance of Power*. Kautiljův hobbesovský pohled na podstatu vztahů mezi panovníky dokládá obecnou existenci určitých neměnných mocenských principů, které určují vztahy mezi státy, a to nezávisle na jejich historickém či civilizacním kontextu.

Do západní tradice politického realismu patří sv. Augustin (354–430). O jeho filozoficko-teologických koncepcích se hovoří jako o intelektuálním mostu mezi klasickým (tedy antickým) a moderním myšlením. Někteří autoři jej označují za prvního filozofa dějin. Pro naše hledání je důležitý jeho nesporný politický realismus. Bůh stvořil člověka mravného – učí sv. Augustin –, ten však mravnost ztratil prvotním hříchem. Od té chvíle je lidský život hnán nekonečnou touhou po moci (*libido dominandi*), po jejím rozšíření (expanzi). *Libido dominandi* je zdrojem neustálých konfliktů a válek; stálý mír a spravedlnost nejsou na zemi dosažitelné. Ve své době byl sv. Augustin svědkem rozkladu Římské říše, jehož příčiny nalézal především v sebezničující podstatě imperiální expanze. To jej vedlo k závěru, že by ideálním uspořádáním světa byl decentralizovaný systém menších států.

Kenneth W. Thompson z těchto závěrů snad až příliš odvážně dedukuje, že sv. Augustin měl na mysli mechanismus rovnováhy moci, který se měl stát základním regulačním principem tohoto systému.¹² Na druhé straně nelze přehlédnout, že u sv. Augustina kromě realistických předpokladů špatné podstaty lidské přirozenosti a nezkrotného puzení k rozšíření moci nalézáme také základní strukturální předpoklad existence a fungování rovnováhy moci. Je jím *decentralizovaný systém států*, který je chápán jako opak *hegemonie* jednoho státu a zároveň jako záruka proti uskutečnění takové hegemonie.

Přijmeme-li metaforu sv. Augustina jako mostu mezi klasickým a moderním myšlením, pak v politické teorii se tento most klene přes dlouhé období centralizujícího křesťanského univerzalizmu, který postuloval ideu humanity ve smyslu univerzální jednoty lidského rodu. Toto období vrcholí v učení sv. Tomáše Akvinského (1225–1274), jehož Reinhold Niebuhr řadí do kategorie *idealismu*, a to v protikladu k realismu sv. Augustina.¹³ V té době, podobně jako v jiných obdobích existence univerzálních říší neexistovaly podmínky pro realizaci rovnováhy moci. „*Dokud existovalo účinné a všezahrnující dominium Římské říše, říše Karla Velikého s Svaté říše římské,*“ píše Edward V. Gulick, „*nemohla existovat mezinárodní Rovnováha Moci. Absence systému států znamenala absenci Rovnováhy Moci.*“¹⁴

Na druhém konci pomyslného mostu stojí myslitel již zcela moderní – realista Niccolo Machiavelli (1469–1527), jenž se svým myšlením kategoricky odpoutává od středověké křesťanské tradice. Florentský diplomat, kterého někteří považují za filozofa modernějšího, než mohla unést jeho doba, jiní za „posla zla“, nemluví o Bohu, ale o moci, nepředpokládá harmonii, ale konflikt, neříká, „co by mělo být“ (utopické bratrství všech lidí), ale „co je“ (anarchie a boj rozdílných státních zájmů, boj o moc).¹⁵ Podle Waltze „*Machiavelli přebírá Thukydidovo téma a hraje na ně řadu spleťových, když ne přímo krásných variací.*“¹⁶ Machiavelliho *Vladař* (Lorenzo Medicejský) dostává rady téměř totožné s těmi, které o osmnáct století dříve poskytoval svému vladaři Kautilja.

Machiavelliho role ve vývoji koncepce rovnováhy moci je stále ještě implicitní. Podobně jako v případě výše zmíněných autorů spočívá v obohacení realistického proudu myšlení o mezinárodní politice. Především tento politický filozof zavedl koncepci *státu* jako morální síly, která má určitá výsostná a legitimně obhajitelná práva nejen vůči svým občanům (dovnitř), ale – a to je důležité – také vůči širšímu kontextu prostředí, v němž se stát nachází (vně). Slovy Gulicka, stát začíná být chápán jako „*konečná autorita sama o sobě, [která – pozn. aut.] může užít násilí k uskutečnění své vůle nebo k obraně svých zájmů.*“¹⁷ S tímto pojetím státu také souvisí Machiavelliho přesvědčení, že stát není definován pouze svým vnitřním uspořádáním a funkcí, ale též svými vztahy k okolním státům. Řečeno pojmy současné teorie, Machiavelli předjímá systémovou analýzu a strukturální realismus v teorii mezinárodních vztahů.¹⁸

Ani Machiavelli tedy ještě nehovoří o rovnováze moci explicitně. Ta však jakoby byla principiálně přítomna v pozadí jeho úvah, stejně jako byla přítomna v praktické politice systému městských států na území renesanční Itálie, již autor ve svém díle reflektoval. O existenci italského systému států a o jeho fungování se dozvídáme více v *Dějinách Itálie* Francesca Guicciardiniho (1483–1540), které byly poprvé publikovány v roce 1561. Jakoby dosavadní vývoj politického realismu od Thukydida po Machiavelliho připravil půdu pro první známé použití termínu rovnováha ve smyslu vyrovnávání moci mezi státy.

Rovnováha moci explicitně

Guicciardini, který – podobně jako Machiavelli – sloužil jistý čas florentské diplomacii, ve svém díle přičítá zachování integrity systému italských městských států na přelomu XV. a XVI. století vědomé snaze státníků (zejména Lorenza Medicejského) „*pozorně dohlížet na udržování stavu Itálie v rovnováze, nepřiklánět se více k jedné straně než ke druhé.*“¹⁹ Hlavním Guicciardiniho přínosem teorii rovnováhy moci bylo jeho poznání vzájemně pro-

vázanosti států v systému a jejich role v udržování ekvilibria systému, tedy pochopení vzájemné závislosti vztahů mezi státy a vztahů států k systému.

Díky informační revoluci, způsobené zavedením knihtisku, se mohly italské úvahy o rovnováze moci šířit po celé Evropě. Přitažlivost mechanistické metafory ekvilibria dále zvyšoval i rozvoj geometrie a matematických věd a jejich odraz v humanitním myšlení.

Angličtina byla prvním jazykem, do něhož byla Guicciardiniho kniha v roce 1579 přeložena. Překladatel dedikoval text Alžbětě I. s lichotícím dovětkem: „*Bůh vložil do Vašich rukou rovnováhu moci a spravedlnosti, abyste dle své vůle vážila a vyvažovala činy a rady všech křesťanských králů Vaší doby.*“ Načasování překladu bylo opravdu vhodné; v následujícím desetiletí začala totiž alžbětinská Anglie vzdorovat hegemonické politice Španělska nejen na evropském kontinentě, ale též v téměř globálním rámci boje o námořní nadvládu.²⁰ Koncepce rovnováhy moci tak v Anglii zapustila pevné kořeny a stala se na několik příštích století jedním ze základních principů britské zahraniční politiky.

Na Guicciardiniho se ve svém eseji *O impériu* přímo odvolává filozof Francis Bacon (1561–1626), jenž alianční politiku anglického krále Jindřicha VIII. a francouzského krále Františka I. (spojivších se s Turky, aby zabránili stabilizaci a rozšíření říše habsburského císaře Karla V.) přirovnává k politice rovnováhy moci Lorenza Medicejského. Cílem této aliance bylo – obecně řečeno – omezit snahu jednoho státu o vytvoření *univerzální monarchie*. Podle Bacona takovéto ohrožení ekvilibria může v krajním případě ospravedlnit i preventivní válku. Hans J. Morgenthau, který vyzdvihuje aliance a alianční politiku jako „*nejdůležitější projev rovnováhy moci*“ a zároveň jako její „*nezbytnou funkci*“, považuje tuto alianci za první moderní příklad působení rovnováhy moci v širším měřítku.²¹

Význam rovnováhy moci v Evropě druhé poloviny XVII. století vzrůstal, a to především v důsledku civilizačních a strukturálních změn, které se na starém kontinentě v té době odehrávaly. Renesance a reformace rozvrátily středověký řád a jeho pojetí moci a autority. Náboženské války završily proces rozpadu jednoty západního křesťanství, který byl provázen sekularizací politiky. Připomeňme si zde opět Machiavelliho, jenž zesvětštění a zestátnění politiky předjal o více než sto let dříve. Idea *státního zájmu* zatlačila do pozadí ideu jednoty státu a léna a v Evropě začaly být kladeny základy moderního *systému suverénních národních států*. V koncepci rovnováhy moci nalézali tehdejší panovníci a diplomaté způsob, jak tomuto novému *anarchickému prostředí*, které postrádalo centrální moc a nebylo tedy ovládáno žádným Leviathanem, vtisknout řád, jak tento systém, jenž se zrodil z kataklyzmatu náboženských válek XVII. století, regulovat a zachovat. Blíží se zlatý věk rovnováhy moci v teorii i praxi.

„*Je-li suverenita stěžněm, k němuž jsou upevněny plachty moderního státnictví,*“ poznamenává Frederick Schuman k této historické epoše, „*pak princip rovnováhy moci je větrem, který žene plavidlo bouřlivými moři mezinárodní politiky.*“²² Viděno dnešními očima, vestfálské uspořádání naplňovalo základní strukturální předpoklady pro existenci a fungování rovnováhy moci. Vestfálský mír založil existenci mezinárodního systému nezávislých států, v němž byla státní suverenita všeobecně považována za ústřední princip a zároveň cíl státní politiky a kde ideologické (rozuměj náboženské) různice byly v zájmu zachování suverenity států a existence systému odsunuty zásadou *cuius regio, eius religio* na vedlejší kolej.

Zlatý věk

Vpravdě zlatý věk rovnováhy moci přichází s XVIII. stoletím. Slovy Leopolda von Ranke, tehdejší „*koncepce evropské rovnováhy moci byla rozvinuta proto, aby spojení mnoha jiných států mohlo vzdorovat záměrům bezuzdného dvora.*“ Tím „*bezuzdným dvorem*“ byla myšlena Francie a její „*záměry*“ byly interpretovány jako snaha o univerzální nadvládu. Válka o španělské dědictví (1701–1713), která byla motivována především snahou zadržet francouzské ambice, otevřela novou kapitolu evropských dějin.

Hlavním politickým výsledkem tohoto složitého konfliktu bylo smluvní odmítnutí možnosti sjednocení Španělska s Francií či s Rakouskem, které bylo zakotveno v utrechtském míru (Utrechtská smlouva a Rastadská smlouva). V doprovodných dopisech (královských patentech) ke smlouvě mezi Anglií a Francií píše Ludvík XIV., že uzavírá dohodu v naději na „dosažení všeobecného Míru a zajištění Klidu v Evropě Rovnováhou Moci“; španělský král ve svém dopise formuluje: „*Maximu zabezpečení univerzálního Dobra a Klidu Evropy... rovnou Vahou Moci tak, aby mnohost byla spojena v jedno..., aby se Výhoda jednoho nezvrtila v Nebezpečí a Riziko pro zbytek.*“²³

Nelze zapomínat, že se v XVIII. „století vědy“ otázka rovnováhy (ekvilibria) stává předmětem zájmu nejen mezinárodní politiky a „práva národů“. Vítězné tažení newtonovsko-karteziánského pojetí přírody a světa jako rovnováhy protichůdných sil, která je regulována zákony mechaniky, postulovalo koncepci rovnováhy jako jednu ze základních ontologických kategorií vědy, filozofie a kulturní imaginace této historické epochy vůbec.

Anglický filozof David Hume (1711–1776) si v úvodu svého eseje *Of the Balance of Power* (1751) položil otázku, „*zda za ideu rovnováhy moci vděčíme zcela moderní politice, či zda je to pouze ono spojení (phrase), které bylo vynalezeno v posledních dobách*“.²⁴ Na základě Thukydidových dějin pak dokazoval, že „*maxima zachování rovnováhy moci je do té míry založena na zdravém rozumu a samozřejmém uvažování*“, že se antice nemohla vyhnout.

Hume identifikuje jedno ze základních pravidel chování států, které chtějí dosáhnout a udržet ekvilíbrio – *vždy se přiklonit na lehčí miskú vah*. Jako příklad uvádí autor aténskou politiku v pozdnější fázi peloponéského konfliktu. Na okraj poznamenejme, že Velká Británie, která se tímto pravidlem pečlivě řídila, měnila spojence bez skrupulí a tak často, že si vysloužila přídomek perfidní. Bezcitné chování států, v jejichž politice byly stálé pouze vlastní zájmy na úkor spojenců, zavdávalo potom příčinu kritikám koncepcie rovnováhy moci z morálních pozic.

Hume si též všímá základní podmínky fungování rovnováhy moci, kterou je existence uzavřeného systému více států. Moderní terminologií řečeno, Hume si byl vědom vlivů struktury mezinárodních vztahů na chování jednotlivých činitelů (států). Dochází k závěru, že zatímco peloponéský systém států rovnováhu moci vyžadoval a generoval, Římané tuto politiku v podstatě neznali. Bylo to dáno tím – dovozuje dále Hume –, že římská expanze nikdy nenarazila na „žádné všeobecné spojení či konfederaci“, která by se pokusila tuto expanzi zadržovat (tedy vyrovnávat růst moci Říma).

Britskou vládu nabádá Hume k opatrné zdrženlivosti v její kontinentální politice. Podle jeho názoru by se nikdy neměla zcela izolovat od evropských záležitostí a dopustit vytvoření „nadměrných monarchií“ na kontinentě. Na druhé straně však musí mít vždy na zřeteli britské zájmy a omezené možnosti a nedopustit příliš rozsáhlou, a tím i ve svých důsledcích potenciálně sebezničující účast na evropských událostech. Námořní převaha a relativní bezpečí ostrovní izolace umožňovaly Velké Británii hrát vůči kontinentálnímu systému roli *balancéra*, tedy činitele, jehož vstup na jednu z misek mocenských vah uvede systém do stavu ekvilibria.

Pro mnoho publicistů, teoretiků i filozofů byla rovnováha moci v Evropě osmnáctého století v jistém smyslu jednotícím principem, „společným duchovním domem“, jak poznamenal anglický historik Edward Gibbon. Podle Françoise Fénelona, francouzského filozofa doby vlády Ludvíka XIV., „*udržování určité rovnosti a ekvilibria mezi sousedními národy zajišťuje klid všem*“ a vytváří „*svého druhu společenství*“. Podobně Rousseau nalézá v pozadí evropského systému jakési jednotící dynamické ekvilíbrio, „*přesně ten stupeň soudržnosti, který jej udržuje ve stavu stálého neklidu, aniž by jej však rozvrátil*“; evropské národy jsou tak spojeny v jeden „*národ neviditelný*“.²⁵ Rousseau dále rozvíjí Humovu představu jisté samozřejmosti, automatickosti procesu vyrovnávání moci, když říká: „*Ať si to uvědomujeme či ne, rovnováha se udržuje sama, bez pomoci nějakého zvláštního zasahování.*“²⁶

Zdá se, jako by se v myšlení těchto autorů koncepce rovnováhy moci vymanila ze sevřeného hobbesovského realismu a nabývala rysů grotiovského racionalismu. Tento posun v chápání koncepce byl předzvěstí hypotézy *mezinárodní společnosti*, kterou na grotiovských základech rozvinul v našem století anglický teoretik Hedley Bull.²⁷ Nicméně realpolitické chápání rovnováhy moci přetrvává a převládá. Pruský král Bedřich Veliký sice také chápal Evropu jako svého druhu „rodinu“, ovšem poněkud střízlivěji. V oné rodině je totiž podle jeho názoru „příliš mnoho darebáků a rozhádaných vztahů“, takže aby se nerozpadla, „musí být udržována v rovnováze prostřednictvím moci“.²⁸

Rovnováhou moci jako mezinárodněprávním problémem se ve svém ústředním díle *Zákon národů* (1758) široce zabýval švýcarský jurista Emmerich de Vattel (1714–1767). V grotiovském duchu Vattel chápe Evropu jako „politický systém, v němž národy... jsou spojeny svými vztahy a různými zájmy v jedno tělo... svého druhu republiku“. Vattel se domnívá, že jakási evropská konfederace by byla nejjistějším nástrojem pro zachování rovnováhy moci, kterou definuje jako „stav věcí, kdy žádná mocnost není v pozici absolutní převahy a nemůže na druhé uvalovat zákony“. Hrozí-li jednostranná hegemonie, lze jí v nejzazším případě zabránit násilím – preventivní válkou, která je v tomto případě legitimní.²⁹

Z hlediska praktické mezinárodní politiky lze bezpochyby nalézt v Evropě XVIII. století mnohé jednotící momenty. Kromě francouzsky komunikující aristokratické diplomacie to byla především obecná shoda o nutnosti existence pěti velkých mocností a zároveň přesvědčení o tom, že – řečeno Rankeho metaforou – zničení jedné z nich by mělo stejně katastrofální následky, jako úmrtí prvního houslisty dobře sehraného kvintetu.³⁰ Princip rovnováhy moci se v evropské pentarchii osmnáctého století projevoval především všeobecnou podezřívavostí k čemukoli, co by mohlo být interpretováno jako pokus o univerzální nadvládu. Evropské války byly omezené, a to jak svým dopadem na tehdejší společnost (Bedřich Veliký si přál vést pouze takové války, které by nerušily ani venkovana za pluhem, ani měšťana v obchodu), tak snahou o omezenost a vyváženost válečných zisků. Byla dodržována kompenzační zásada, podle níž případné územní zisky jedné mocnosti byly vyváženy územními zisky ostatních mocností. Toto pravidlo se rozvinulo v propracovanou teritoriální aritmetiku, jež však v krajním případě mohla vést k situaci, kdy již nebylo co dělit. Nejznámějším případem státu, který na toto doplatil (nakonec svou existencí), je Polsko.

Zlatý věk rovnováhy moci též definoval základní obecné atributy této koncepce, na nichž se dodnes shoduje hlavní proud teorie mezinárodních vztahů i politická praxe. Stručně řečeno, rovnováha moci prosperuje v systému suverénních států, které respektují zásadu neintervence. Optimální počet rozhodujících mocností v systému je pět. Metodou komunikace a řešení případných sporů mezi mocnostmi je *realpolitika* ve smyslu sekularizované a od ideologií oproštěné politiky. Omezená válka může být legitimním prostředkem (prevencí) zachování ekvilibria systému. Preventivní charakter války je odvozován od očekávaného cíle působení rovnováhy moci, kterým není mír, ale stabilita a udržení existence systému a jeho rozhodujících prvků – velkých mocností. Smrteľným nebezpečím pro systém je hegemonie – univerzální monarchie – jedné nebo více mocností.

Konec zlatého věku a evropský koncert

Ačkoli si to byl v té chvíli málokdo schopen uvědomit, kanonáda u Valmy předznamenala mnohem víc než jen zánik představy osmnáctého století o evropské jednotě v rovnováze. Goethe vzpomíná na večer po bitvě, kdy, sedě u ohně v pruském táboře, byl dotázán, co si o tom všem myslí. „*Od tohoto místa a tohoto dne*“, odpověděl údajně básník, „*začíná nová éra v historii světa*“.³¹ Končil zlatý věk rovnováhy moci, charakterizovaný omezenými a neideologickými válkami mezi evropskými dynastiemi. Ideje Francouzské revoluce, síla lidových mas a Napoleonův vojenský génius rozmetaly šachovnici, na níž se odehrávala evropská politika osmnáctého století, a porušily všechna dosavadní pravidla hry.

Francouzská vítězství v letech 1805–1807 pak zasadila evropskému systému rovnováhy moci již jen ránu z milosti.

Na rozdíl od Goetheho trvalo evropským panovníkům bezmála dalších dvacet let, než si do důsledku uvědomili hloubku změn v nové situaci, než se dokázali oprostít od stereotypů politiky *ancient régime*, než pochopili, že – jak později napsal Ranke – „*vše, co se dělo v časech Ludvíka XIV., bylo nyní zdaleka překonáno. Staré evropské svobody byly potlačeny. Univerzální monarchie, která se doposud zdála jen vzdáleným nebezpečím, byla téměř uskutečněna.*“³²

Na jaře roku 1814 podepsaly státy protinapoleonské koalice ve francouzském městě Chaumont alianční smlouvu, v níž se zavázaly dovést válku proti Napoleonovi k úplnému vítězství. Smlouva dále formulovala jako společný cíl „*udržení rovnováhy Evropy, zabezpečení klidu a nezávislosti Mocností a zabránění invazím, které po tolik let ničily svět.*“³³ Téměř totožné válečné cíle formulovala již o rok dříve smlouva z Reichenbachu. Z hlediska moderní historie mezinárodní politiky přinesl však šestnáctý článek smlouvy z Chaumont skutečně převratné novum. Podle tohoto ustanovení měla válečná koalice existovat i po skončení války, v době míru, a to po dobu nejméně dvaceti let.³⁴

Principy této smlouvy, rozvinuté Vídeňským kongresem, se staly základem fungování systému evropského koncertu devatenáctého století. Z hlediska konceptualizace rovnováhy moci znamenala tato smlouva definitivní rozchod s XVIII. stoletím. Francouzská revoluce a napoleonské války poukázaly na meze představy o seberegulující automatickosti jakési neviditelné ruky rovnováhy moci. Nastává období rovnováhy organizované, institucionalizované a vědomě manipulované. Na rozdíl od minulého století byl nový systém mnohem zřetelněji založen na spolupráci velmocí. Zcela ve shodě se zásadami koncepce rovnováhy moci a v zájmu dosažení ekvilibria byla do nového systému pozvána i poražená Francie. Dále pak měly ekvilibrium posílit teritoriální změny (kompenzace).

Někteří autoři považují evropský koncert spíše za prototyp systému kolektivní bezpečnosti než za rovnováhu moci. Tvrdí dokonce, že koncert byl její antitezí – uskutečněnou hegemonií úzké skupiny velmocí. Výhrada to není v žádném případě neopodstatněná. Nicméně Gulick namítá (a s jeho názorem lze plně souhlasit), že „*tato interpretace ignoruje postoje a cíle státníků, kteří koncertní systém navrhovali. Činili tak s explicitním a veřejně oznámeným záměrem vytvořit a udržet účinný systém rovnováhy moci.*“³⁵ Otevřený intervencionismus (který byl základním nástrojem nového řádu), legitimovaný antiliberalismem (jenž měl být zároveň ideologickým poutem a důvodem existence nového řádu), záhy přivedl Velkou Británii k omezení přímé účasti na kontinentální politice.³⁶

Až doposud byla koncepce rovnováhy moci aplikována téměř výhradně v evropském kontextu. Teprve polovina 20. let přinesla do britské zahraniční politiky nový prvek – globalizaci rovnováhy moci. V roce 1826 se ministr zahraničí Canning bránil v Dolní sněmovně kritikám, jež mu vyčítaly, že Velká Británie nezasáhla ve prospěch rovnováhy moci na kontinentě, narušené tehdy francouzskou intervencí do Španělska. V Canningově odpovědi nachází Morgenthau „novou teorii rovnováhy moci“; diplomatickým uznáním nově osvobozených latinsko-amerických republik vyvažuje Velká Británie svou omezenou účast na kontinentě. „*Hleděl jsem jiným směrem – spatřil jsem materiál pro kompenzaci v jiné hemisféře... Povolal jsem Nový svět k obnovení rovnováhy starého.*“ Těmito slovy obhajuje svou politiku Canning.³⁷

Bylo to opět ve Velké Británii, kde se během první poloviny XIX. století – v kruzích liberálů volného obchodu (*laissez faire*) – formuje názor silně kritický vůči intervencionistické podstatě tehdejší politiky rovnováhy moci obecně a její britské tradici zvláště. Tato kritika dirigistické manipulace mezinárodní politiky rozvíjí intelektuální linii, která je formována stoickým ideálem světového státu, křesťanským univerzalismem, kantovským ideálem harmonické kosmopolis a hospodářským liberalismem Adama Smitha.

Z mnohých zmiňme již citovaného ekonoma a politika Richarda Cobdena (1804–1865). Cobden především zásadně odmítá „*jakékoli zasahování vlády jedné země do záležitostí*

druhé“, které vždy ve svých důsledcích vede ke konfliktu a k válce. „*Současný systém [mezinárodních vztahů – pozn. aut.] korumpuje společnost, vyčerpává její zdroje, uctívá božstva falešného hrdinství.*“ Cobden se domnívá, že uplatňování „*volného obchodu... změni z morálního hlediska vztahy ve světě k lepšímu*“, protože obchod mezi státy zabraňuje válkám mezi nimi.³⁸ Přitom vychází z předpokladu ekonomické racionality (maximalizace zisku za minimálních nákladů), která je v rozporu s mocenskou (i)racionalitou. Budou-li se státy řídit ekonomickou racionalitou (která je založena na principu reciprocit A. Smitha) i ve svých mezinárodněpolitických vztazích, musejí dojít k závěru, že se války nevyplácejí. Jsou to argumenty, které v našem století rozvíjí liberálně-internacionalistická větev teorie mezinárodních vztahů.³⁹

Realista Henry Kissinger, jenž svou politickou teorii postavil právě na analýze období formování evropského koncertu mocností (1812–1822), odmítá měřit úspěšnost mezinárodněpolitického řádu (tehdejšího i současného) morálními či ekonomicko-utilitárními kritérii. Na rousseaovskou „*klíčovou otázku politiky*“, totiž „*co může legitimizovat autoritu*“, odpovídá jednoznačně: řád, stabilita a zachování systému. Z tohoto hlediska jsou pak podle něj výsledky evropského koncertu XIX. století „*nezanedbatelné*“ – téměř stoleté období stability a relativního míru.⁴⁰ Zhroucením posledních zbytků vídeňského systému v roce 1914 končí podle Kissingerova názoru též dvoustleté zlaté období evropské diplomacie a rovnováhy moci.

Úpadek multipolarity a formování bipolární struktury rovnováhy moci

Periodizací systému XIX. století existuje celá řada a je mimo rozsah a záměr této práce se jimi zabývat.⁴¹ Nelze však opomenout jeden moment, který byl zásadně důležitý z pohledu historie našeho století obecně a pro další vývoj koncepce rovnováhy moci zvláště. Tímto momentem je postupné formování bipolární struktury mezinárodních vztahů, a to nejprve v evropském a později i v globálním měřítku. Koncert mocností přestává ladit již na přelomu 40. a 50 let XIX. století. Nezvratně jím otiřasla Krymská válka v roce 1854. Tato válka se vymkla z vídeňského rámce rovnováhy moci a vedla k základní změně vztahů mezi evropskými mocnostmi. Francie se definitivně uvolnila z omezení koncertního systému, Rusko se stalo mocností revize a na straně *status quo* zbyly jen Rakousko a Velká Británie.

Sjednáním Německa nastává nová, bismarckovská fáze rovnováhy moci v Evropě. Železný kancléř zkonstruoval a dovedně manipuloval sofistikovaný a zároveň křehký systém spojenectví a aliancí, z nichž mnohé byly navíc tajné. Aby udržel ekvilibrium systému a Německo mimo izolaci, redukoval Bismarck svou politiku na formuli, kterou sám popsal následovně: V situaci, kdy je „*světová politika ovládána nestabilní rovnováhou pěti mocností, je nutné být vždy jedním ze tří.*“⁴² Naplnění této zdánlivě jednoduché zásady však vyžadovalo neobyčejně složitou strategii, již Bismarck personifikoval. S odchodem tohoto kancléře z politiky jeho systém záhy zdegeneroval, a to jak z důvodu absence politického génia kancléřova formátu v německé (ale do značné míry též evropské) politice, tak působením objektivních, strukturálních faktorů mocenského vývoje starého kontinentu na přelomu století.

Na sklonku XIX. století se dosud multipolární evropská rovnováha začala zužovat a svým způsobem bipolarizovat. Doposud pluralitní systém států se pozvolna integroval do dvou soupeřících bloků. Zaniká mocenská struktura, která v různých proměnách existovala v Evropě od konce středověku. Tento posun začíná být patrný již po berlínské konferenci, která v roce 1885 završila dělení zámořských kolonií mezi evropské mocnosti. Hlediska a determinanty tohoto procesu byly různé. Prvním a podstatným měřítkem byla nasycenost či nenasycenost mocenských zájmů jednotlivých států, které je dělily na skupinu, jež zastávala *status quo*, a na skupinu revizionistických mocností.

Z hlediska prostorového předurčení rozdělil v roce 1904 Halford Mackinder ve své klíčové přednášce *The Geographical Pivot of History* svět geopoliticky, a to na mocnosti svě-

tového ostrova (*World-Island*) a vnitrozemí (*Heartland*), které směřují ke střetu v boji o globální hegemonii.⁴³ Lord Salisbury použil slovníku darwinismu, když v roce 1898 hovořil o světě rozděleném na životaschopné a umírající mocnosti.⁴⁴ T. G. Masaryk vnímal rozdělení světa a z něho vzniklý světový válečný konflikt světónázorově, a to jako boj demokracie proti teokracii. „*Toto rozstoupení národů na dva tábory,*“ píše Masaryk ve Světové revoluci, „*nemělo pouze význam vojenský, dočasný, nýbrž vyplývá z celkové situace kulturní. Stály proti sobě idee, názory na svět a život.*“⁴⁵ Kromě vnímání rozpolcenosti světa je těmto autorům společný ještě jeden pohled. Je jím nyní již skutečně globální chápání mezinárodní politiky.

První fáze procesu bipolarizace (ve smyslu vytváření dvou soudržných antagonistických bloků) byla formálně završena v prvním desetiletí XX. století. Ve světové válce proti sobě již stály dva homogenní bloky – trojdohoda a trojspolek. Bipolární a blokové uspořádání mezinárodních vztahů⁴⁶ bude jednou z nejvýznamnějších strukturálních charakteristik, která bude determinovat mezinárodní politiku a nyní již globální rovnováhu moci v našem století. Její základy byly položeny na přelomu století a její obsah se proměňoval v čase. Osu a Dohodu vystřídal meziválečné bloky *status quo* a revize, které se poté transformovaly do válečné hitlerovské koalice na straně jedné a proti ní stojící skupině „spojených národů“ na straně druhé.

Již na sklonku druhé světové války byly patrné zárodky nového obsahu bipolární struktury, které se po jejím skončení rozvinuly do antagonismu komunistického Východu a demokratického Západu. Přelom 40. a 50. let je vrcholným (byť relativně krátkým) obdobím, kdy se systém studené války nejvíce přiblížil k absolutní polarizaci, tedy k ideální bipolaritě, navíc v téměř bezzebytku globálním měřítku. Novým rozměrem a zároveň rozhodujícím činitelem regulace rovnováhy moci druhé poloviny XX. století se pak stávají jaderné zbraně, s jejichž pomocí je udržována *rovnováha teroru*.

Bipolarita XX. století je charakterizována řadou obecných a opakujících se rysů. Vnitřní soudržnost bloků byla přímo závislá na stupni vyostřenosti jednotlivých bipolárních systémů. V nejvyhraněnějších obdobích bipolarity byla soudržnost nejvyšší. Nevyhnutelná ztráta flexibility bipolárních systémů, v jejichž rámci již nebylo snadné volně měnit alianční příslušnost, vedla k nutnosti hledat nové metody dosahování ekvilibria či mocenské převahy. Moc již nebyla hromaděna převážně externě – rozšiřováním aliančního území a obyvatelstva –, ale především interně – mobilizací vnitřních, zejména hospodářských a výrobních zdrojů, které vytvářely podmínky pro růst vojenské síly. Snaha akumulovat moc z vnitřních zdrojů vede k závodům ve zbrojení. Platí též obecně, že v závislosti na růstu vyostřenosti bipolarity (tedy s eskalací napětí a konfliktu v systému) se charakter politiky mezi bloky přibližuje ke hře s nulovým součtem.⁴⁷

Shrnutí před vstupem do XX. století

Z dosavadního stručného (a nutně selektivního) přehledu vyplývá několik obecných poznatků. Lze přijmout názor Davida Huma, že rovnováha moci existovala implicitně v politické praxi mnohem dříve, než začala být používána jako explicitní pojem. Proměnlivost obsahu pojmu bývá evidentně podmíněna především měnící se politickou realitou a historickým kontextem, v němž je pojem chápán a užíván. Neměli bychom se však nechávat unášet posedlostí hledat a za každou cenu nalézat koncepcí rovnováhy moci tam, kde z různých důvodů být nemohly. Těmto tendencím se neubránili někteří zmínění autoři, jako byl např. Seabury (v případě Kautilji) či Thompson (v případě sv. Augustina). Pojem a koncepce rovnováhy moci jsou plody moderního evropského systému suverénních národních států, a proto je nelze automaticky přenášet do jiných kontextů.

Zdá se, že se většina dosud zmíněných autorů i politiků shoduje na žádoucích funkcích a cílech politiky rovnováhy moci. Jde především o zabránění ustavení univerzální monarchie/hegemonie, dále o zajištění přežití konstitutivních prvků mezinárodního systému (stá-

tů) a systému samotného a konečně o dosažení, udržení a posílení stability systému a vzájemné bezpečnosti v jeho rámci.

Existují odlišné názory na nutnou míru vědomého zasahování ve prospěch rovnováhy moci – od víry v automatickou stabilizaci systému (Rousseau) až po přesvědčení o nutnosti cílevědomé manipulace (Guicciardini).

Koncepce rovnováhy moci je dítětem politického realismu, a to z následujících důvodů. Je státně-centrická a předpokládá konflikt racionálně formulovaných zájmů států. Moc je základní proměnnou, kritériem, regulátorem a cílem snažení států, operujících v realpolitickém prostředí anarchického systému. Většina autorů se domnívá, že rovnováha moci je amorální – kategorie morálky se na ni nevztahují.

V kontextu akademického zkoumání rovnováhy moci je důležité si uvědomit, že až do počátku XX. století byly mezinárodní vztahy studovány jako součást různých oborů, tedy nikoli jako jasně definovaný objekt v rámci samostatné disciplíny. Politická teorie se mezinárodními vztahy zabývala pouze okrajově. Častěji se můžeme setkat se zkoumáním mezinárodních vztahů (a zároveň s tím i koncepcí rovnováhy moci) v rámci historie a mezinárodního práva. Ačkoli jsme v našem přehledu narazili na prvky abstrakce a zobecnění, jakož i na zárodky teorie, k plnějšmu rozvinutí systematického teoretizování o rovnováze moci došlo až ve XX. století, a to v rámci autonomního oboru mezinárodních vztahů.

¹ Thukydides: Dějiny Peloponéské války. Odeon, Praha 1977, s. 33.

² Cit. dle Safire, W.: Safire's Political Dictionary. New York 1978, s. 37.

³ Cit. dle Organski, A. F. K.: World Politics. Alfred A. Knopf, New York 1968, s. 298.

⁴ Cit. dle Kissinger, H. A.: Diplomacy. Simon and Schuster 1994, s. 810–811.

⁵ V české literatuře se převážně setkáváme s použitím pojmu rovnováha sil tam, kde je na místě pojem rovnováha moci. Hlásím se k pojetí R. Arona, který pro mezinárodní vztahy rozlišuje pojmy síla (angl. force, franc. force, něm. Kraft) a moc (power, puissance, Macht). Aronovi se „nezdá v rozporu s těmito jazyky vyhradit první pojem pro lidský vztah, samu akci a druhý pojem pro prostředky, tedy svaly jednotlivce či zbraně státu“. Moc definuje Aron ve zřejmém odkazu na Clausewitze jako na sociologickou, vztahovou veličinu, doslova jako „schopnost politické jednotky uvalit svou vůli na jiné jednotky... politická moc není absolutní [veličina – pozn. aut.], je to lidský vztah“. Zatímco sílu lze objektivně kvantifikovat poměrně snadno (výkon hospodářství, počet obyvatel, výzbroj a velikost armády apod.), moc v sobě zahrnuje řadu nekvantifikovatelných prvků (agresivní záměry a jejich vnímání druhou stranou, ideologická mobilizace atd.). Viz Aron, R.: Peace and War. Doubleday, New York 1966, s. 48–69.

⁶ Viz Claude, I. L., Jr.: Power and International Relations. Random House, New York 1962, s. 13.

⁷ Viz Dougherty, J. E., Pfaltzgraff, R. L., Jr.: Contending Theories of International Relations. Harper & Row, New York 1981, s. 24. Dále srov. Sheehan, M.: The Balance of Power. History and Theory. Routledge 1996, s. 2–3. Autor zde uvádí deset definic, a to počínaje anonymním Evropským katechismem z roku 1741, přes Fénelona, Stubbsa, Crowa, Vattela, Palmera a Perkinse, Toynbeeho, Morgenthaua a konče Questerovou definicí z roku 1977.

⁸ V této souvislosti je třeba připomenout, že v teorii mezinárodních vztahů je pojem politický realismus – jako protipól politického utopismu/idealismu – kategorií definovanou až ve XX. století. Srov. Carr, E. H.: The Twenty Years' Crisis 1919–1939. An Introduction to the Study of International Relations. Macmillan 1939. Srov. též Dougherty, J. E., Pfaltzgraff, R. L., Jr.: cit. dílo, s. 84–133. Srov. rovněž Roche, J. J.: Théories des relations internationales. Montchrestien, Paris 1994, s. 21–44.

⁹ Srov. Dougherty, J. E., Pfaltzgraff, R. L., Jr.: cit. dílo, s. 2. Viz též Huntzinger, J.: Introduction aux relations internationales. Éditions du Seuil 1987, s. 21–22. Viz rovněž Schuman, F. L.: International Politics. 4th edition. McGraw-Hill Book Comp. Inc. 1948, s. 39. Schuman upozorňuje na překvapivě moderní pojetí vztahu vnitřní a vnější politiky u Thukydida. Teorii přirozeného stavu pak rozpracoval Thomas Hobbes, který vkročil na literární pole právě překladem Thukydidových dějin.

¹⁰ Waltz, K. N.: Man, the State and War. Columbia University Press 1959, s. 216. Waltz zde volně definuje realpolitiku jako „metodu...“, která je nezbytná pro dosažení daného cíle za určité podmínky. Tím cílem je bezpečnost samostatných států a podmínkou anarchie mezi nimi.“

¹¹ Viz Seabury, P. (ed): Balance of Power. Chandler Publishing Comp. California 1965, s. 7–18.

¹² Viz kapitola St. Augustin. In: Thompson, K. W.: Fathers of International Thought. The Legacy of Political Theory. Louisiana State University Press 1994, s. 44–53.

¹³ Viz Thompson, K. W.: cit. dílo, s. 60.

¹⁴ Gulick, E. V.: The Balance of Power. Pacifist Resesarch Bureau, Philadelphia 1943, s. 14.

¹⁵ Svým způsobem se tím Machiavelli rozchází i s klasickou tradicí. Na jedné straně sice hledá poučení v klasické historii, v římském ideálu občanství, inspirovuje se klasikou mravovědou, od Cicerona přebírá ideál studia humanitatis jako cesty k posilování občanských ctností (virtú). Na druhé straně však odmítá stoický univerzalizmus (lidská jednota a bratrství, přirozená harmonie mezi státy, směřování ke světovému státu). Srov. Sabine, G. H., Thorson, T. L.: *A History of Political Theory*. 4th edition. The Dryden Press 1973, s. 148–150. Srov. též Skinner, Q.: *Machiavelli*. Odeon Argo 1995, s. 10–11.

¹⁶ Waltz, K. N.: cit. dílo, s. 211–212.

¹⁷ Gulick, E. V.: cit. dílo, s. 6.

¹⁸ Srov. Sheehan, M.: cit. dílo, s. 30–31.

¹⁹ Cit. dle Cusack, T. R., Stoll, R. J.: *Exploring Realpolitik. Probing International Relations Theory with Computer Simulation*. Lynne Rienner Publishers, Colorado 1990, s. 45.

²⁰ Viz Sheehan, M.: cit. dílo, s. 35.

²¹ Viz Morgenthau, H. J.: *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. 3rd edition. Alfred A. Knopf, New York 1962, s. 181–188.

²² Schuman, F. L.: cit. dílo, s. 80.

²³ Cit. dle Craig, G. A., George, A. L.: *Force and Statecraft. Diplomatic Problems of Our Time*. Oxford University Press 1983, s. 8–9. Deklarace byly iniciovány torýovským politikem Lordem Bolingbroke, jenž zastupoval na utrechtském kongresu Anglii. Bolingbroke je také považován za jednoho z prvních anglických státníků, kteří cílevědomě a explicitně sledovali politiku rovnováhy moci na kontinentě. Ani oslavné verše jeho obdivovatele Alexandra Popea (jemuž byl Bolingbroke „vůdcem, filozofem a přítelem“) však nezabránilly tomu, aby Bolingbroke nebyl za utrechtský mír obviněn whigy z vlastizrady a přinucen prchnout do Francie. Srov. Stříbrný, Z.: *Dějiny anglické literatury*. Sv. 1. Academia, Praha 1987, s. 310.

²⁴ Hume, D.: *Of the Balance of Power*. In: *Essays Moral, Political, and Literary*. Vol. II. Ed. by T. H. Green and T. H. Grose. Longmans, Green, and Co., London 1898, s. 348–356.

²⁵ Cit. dle Morgenthau, H. J.: cit. dílo, s. 217–218.

²⁶ Cit. dle Cusack, T. R., Stoll, R. J.: cit. dílo, s. 42–43.

²⁷ Hedley Bull vymezuje tři tradice myšlení o mezinárodních vztazích, které identifikuje se jmény filozofů Hobbese (realismus), Kanta (univerzalizmus/idealismus) a Grotia (internacionalismus/racionalismus). V grotiovské tradici je systém států chápán ze své podstaty jako anarchický a konfliktní. Nemusi však být nutně chaotický a násilnický. Může se v něm vyvinout i určitý stupeň racionálního řádu, založeného na společných zájmech a hodnotách, jako jsou např. mír, suverenita, mezinárodní právo, diplomacie, mezinárodní obchod. Tyto principy pak lze v praxi realizovat s pomocí sdílení pravidel, norem a závazků k institucím. Mezinárodní politika není proto formována výhradně konfliktem zájmů (realismus), či naopak nalézáním nebo návratem k jejich harmonické podstatě (idealismus). Bezpečnosti nelze dosáhnout pouze prostřednictvím chladné manipulace s mocí (jak tvrdí realisté), či úplnou individuální emancipací od systému států (jak naznačují idealisté); lze k ní dospět i racionální kultivací společenství států, která směřuje k vytvoření mezinárodní společnosti. Srov. Booth, K., Wheeler, N.: *Contending philosophies about security in Europe*. In: McInnes, C. (ed.): *Security and Strategy in the New Europe*. London 1992, s. 4. Srov. též Bull, H.: *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Macmillan 1977, s. 24.

²⁸ Cit. dle Schuman, F. L.: cit. dílo, s. 80.

²⁹ Srov. Bull, H.: cit. dílo, s. 101. Srov. též Cusack, T. R., Stoll, R. J.: cit. dílo, s. 58. Srov. rovněž Morgenthau, H. J.: cit. dílo, s. 218. Srov. též Schuman, F. L.: cit. dílo, s. 83–84.

³⁰ Viz Craig, G. A., George, A. L.: cit. dílo, s. 22.

³¹ Cit. dle Best, G.: *War and Society in Revolutionary Europe, 1770–1870*. Oxford University Press 1986, s. 81.

³² Cit. dle Craig, G. A., George, A. L.: cit. dílo, s. 26–27.

³³ Cit. dle tamtéž.

³⁴ Viz Sheehan, M.: cit. dílo, s. 118–119.

³⁵ Srov. tamtéž, s. 122.

³⁶ Viz Kissinger, H. A.: *A World Restored. The Universal Library*, New York 1964, s. 5–6.

³⁷ Srov. Morgenthau, H. J.: cit. dílo, s. 190–191.

³⁸ Waltz, K. N.: cit. dílo, s. 104.

³⁹ Srov. např. Hoffmann, S.: *The Crisis of Liberal Internationalism*. *Foreign Policy*, No. 98, Spring 1995, s. 159–167. Srov. též Keohane, R. O., Nye, J. S.: *Power and Interdependence*. 2nd edition. Harper Collins 1989. Srov. rovněž Rosencrance, R.: *The Rise of the Trading State. Commerce and Conquest in the Modern World*. Basic Books, New York 1986. Srov. též Stubbs, R., Underhill, G. R. D. (eds): *Political Economy and the Changing Global Order*. M & S, Toronto 1994.

⁴⁰ Viz Kissinger, H. A.: cit. dílo, s. 3–6. V Kissingerově pojetí znamená mír zachování mezinárodního systému a odvrácení totální války. Mír tedy není cílem sám o sobě, ale je výsledkem působení stabilního systému (v protikladu k revolučnímu systému). Války, které se ve stabilním systému objevují, jsou omezené, slouží k udržování systému v rovnováze, a tím k jeho zachování. Jsou tedy legitimní. Srov. Dougherty, J. E., Pfaltzgraff, R. L., Jr.: cit. dílo, s. 111–116.

⁴¹ Viz Sheehan, M.: cit. dílo, s. 122–144.

⁴² Craig, G. A., George, A. L.: cit. dílo, s. 38.

⁴³ Viz Mackinder, H.: *Democratic Ideals and Reality*. Pelican Books 1944.

⁴⁴ Cit. dle Kenedy, P.: *The Rise and Fall of the Great Powers*. Random House 1988, s. 253.

⁴⁵ Masaryk, T. G.: *Světová revoluce. Čin a Orbis*, Praha 1925, s. 406–407.

⁴⁶ Bipolární model zde chápeme v souladu s definicí K. J. Holstiho, tedy jako typ systém, v němž je „vojenská moc a diplomatická autorita soustředěna kolem dvou blokových vůdců, kteří dominují či vedou menší jednotky, a to tak, že kombinují odměnu – jako třeba poskytnutí bezpečnosti a hospodářské pomoci – s implicitní či explicitní hrozbou potrestání vzpurných spojenců. Interakce a komunikace existuje převážně mezi oběma vůdci antagonistických bloků a mezi blokovými vůdci a jejich klientskými státy.“ – Holsti, K. J.: *International Politics. A Framework for Analysis*. 5th edition. Prentice Hall International 1988, s. 87.

⁴⁷ Srov. Kenedy, P.: cit. dílo, kapitoly 5 a 6. Srov. též Sheehan, M.: cit. dílo, s. 134.

Poznámka: Druhá (závěrečná) část této stati, která bude zaměřena na rovnováhu moci ve XX. století, bude uveřejněna v časopise Mezinárodní vztahy, 2/1998.